

Oksana Szewcowa

Grodziński Uniwersytet Państwowy im. Janki Kupały

ORCID: 0000-0002-8079-794X

АНАМАСТЫЧНАЯ ЛЕКСІКА Ў АПОВЕСЦІ ЭЛІЗЫ АЖЭШКІ «МІРТАЛЯ»

Аповесць Элізы Ажэшкі «Мірталія» з’явілася на пачатку 1883 года як выказванне пратэсту супраць антысемеіцкай пльні, што шырылася ў грамадстве. У 1881 годзе ў Варшаве здараліся эксцэсы сураць яўрэяў, у адказ на якія пісьменніца ў 1882 года напісала працу «Аб яўрэях і яўрэйскім пытанні». Ідэя напісаць аповесць «Мірталія» ўзнікла ў Элізы Ажэшкі ў перыяд працы над іншым творам, «Ардэліонам», гістарычным раманам з часоў Даміцыяна, аднак твор гэты пісьменніца так і не скончыла. Вельмі моцнай была аналогія паміж здарэннямі, што адбываліся ў Рыме ў часы панавання бацькі гэтага імператара, і беспарадкамі ў Варшаве, каб ёй не паддацца, і таму Эліза Ажэшка адклала (як аказалася назаўсёды) працу над «Ардэліонам» і ў лютым 1883-га пачала пісаць «Мірталю». Ужо ў красавіку яна скончыла аповесць, але надрукавалі яе толькі ў 1886 годзе.

Свайму сябру, вядомаму вучонаму Яну Карловічу Эліза Ажэшка пісала ў 1883 годзе: «Пішу «Мірталю». Нягледзячы на фатальную няўдачу, якую зазнала ў некаторых знаўцаў «Турыя», пішу «Мірталю». Так мяне да гэтага класічнага свету нейкая неадольная сіла цягне, што вяртаюся да яго, хоць мяне ад яго людзі спрабуюць адцягнуць. Магчыма ў канцы акажацца, што я маю рацыю і ў гэтым напрамку магу зрабіць штосьці вартае, так як і ў іншым. А калі і не, то хто ж ў мяне адбярэ асалоду, якую я адчуваю, уцякаючы з малога Гродна да вялікага Рыма... У мінулым я бачу мноства падобнага з сучаснасцю, шмат яе прычын і крыніц»¹. У аповесці «Мірталія» Эліза Ажэшка праз пасрэдніцтва мінулага прадставіла актуальныя для яе часу грамадскія і нацыянальныя праблемы.

Падзеі ў аповесці адбываюцца ў 70-м годзе ў Рыме, у часы панавання імператара Веспасіяна, у творы прадстаўлены лёсы яўрэяў пасля паражэння паўстання і падзення Іерусаліма. У аповесці «Мірталія» пісьменніца-рэалістка, каб рэалізаваць аўтарскую задуму, кандэнсавала гістарычныя

¹ J. Detko, *Eliza Orzeszkowa*, Warszawa 1971, s. 226 (пераклад аўтара – А. Ш.).

выпадкі, дазволіла сабе змяніць некаторыя гістарычныя падзеі, а таксама наблізіць тыя падзеі, якія ў рэчаіснасці былі больш аддалены ў часе.

У артыкуле аналізуецца амамастычная лексіка, а менавіта антрапонімы і тапонімы, якія выкарыстала Эліза Ажэшка ў аповесці «Мірталя».

Антрапонімы, у параўнанні з тапонімамі, сустракаюцца ў творах Элізы Ажэшкі значна часцей. Пісьменніца-рэалістка ва ўсіх сваіх творах па-рознаму ідэнтыфікуе прадстаўнікоў розных сацыяльных груп і нацыянальнасцей. Так, і ў аповесці «Мірталя» Эліза Ажэшка выкарыстала для наймення герояў грэчаскую, рымскую і яўрэйскую антрапанімічныя сістэмы.

Першапачаткова антрапанімічная мадэль у грэкаў была двухслоўнай. Першы яе элемент – індывідуальнае імя, другі, які дадаваўся для большай зручнасці адрознення асобных людзей, імя бацькі ў родным склоне, г.зн. імя па бацьку. У больш познія часы да гэтай абавязковай мадэлі дадаўся трэці элемент – паказальнік этнічнай прыналежнасці носьбіта дадзенага імя. Гэты апошні элемент імя ўтвараўся ад назвы горада, у якім гэты чалавек меў правы грамадзянства. У паўсядзённым жыцці выкарыстоўвалася толькі індывідуальнае імя, а поўнае сустракалася толькі ў афіцыйных дакументах.

Грэчаская антрапаніміка пастаянна папаўнялася, словатворчасць у гэтай вобласці была вельмі актыўнай. Асабліва часта састаўляліся найменні, якія ўключалі імёны ці эпітэты таго ці іншага бажства, ласцы якога прыпісвалі нараджэнне дзіцяці ці пад апеку якога аддавалі нованароджанага. Менавіта такое імя надала Эліза Ажэшка ў аповесці прыгожаму мастаку грэку – *Artemidor* – ‘дар Арцяміды’ альбо ‘дар Арцямідзе’ (Арцяміда, грэч. *Artemis*, *Artemidos* – у грэчаскай міфалогіі багіня палявання, дачка Зеўса і Лета (Латоны), сястра Апалона)². Малады прыгожы слуга грэк носіць імя *Helias*, якое паходзіць ад грэчаскага слова *hēlios* – ‘сонца’³. У грэчаскай міфалогіі *Helios* – бог Сонца.

Рымская антрапанімічная сістэма спачатку складалася толькі з імёнаў, пазней, магчыма, пад уплывам этрускаў, яна стала двухслоўнай, а потым і трохслоўнай, у якой першы кампанент – індывідуальнае імя (*praenomen*), другі – родавае імя (*nomen gentile*, *gentilicium*), трэці – празванне, мянушка (*cognomen*). Колькасць уласных імёнаў (*praenomen*) у Рыме была вельмі абмежаваная (іх налічвалася ўсяго 18).

У аповесці «Мірталя» дзейнічаюць як выдуманя героі, так і рэальныя гістарычныя постаці. У аналізаваным творы здараюцца выпадкі парушэння гістарычных фактаў, іх храналогіі, аднак, нягледзячы на непаслядоўнасць, чытач

² И. А. Лисовый, К. А. Ревяко, *Античный мир в терминах, именах и названиях: Словарь-справочник по истории и культуре Древней Греции и Рима*, Минск 1996, с. 31.

³ Тамże, с. 96.

мае магчымасць пазнаёміцца з вялікай колькасцю сапраўдных імёнаў людзей антычнасці. Вельмі часта выступаюць у аналізаванай аповесці аўтэнтчныя онімы, якія належаць гістарычным асобам.

Дзеянне ў творы адбываецца ў часы праўлення імператара Веспасіяна, таму на старонках аповесці сустракаюцца антрапонімы, якія належаць як імператару, так і яго сынам:

Wespazjan (Веспасіян, лац. Titus Flavius Vespasianus) (9-79 н.э.) – рымскі імператар у 69-79 г., заснавальнік дынастыі Флавіяў, займаў пры Клаўдзіі і Нероне вышэйшыя пасады, пад яго камандаваннем быў падаўлены антырымскі рух у Іудзеі ў 66-73 г. У 69 годзе ўсходнія легіёны абвясцілі яго імператарам⁴.

Tytus (Ціт, лац. Titus Flavius Vespasianus) – сын Веспасіяна, імператар у 79-81 г.⁵

Domicjan (Даміцыян, лац. Titus Flavius Domitianus) – сын Веспасіяна, імператар у 81-96 г.⁶

Кожны з гэтых імператараў мае праenomen *Titus* (магчыма ад *titulus* – ‘гонар, пашана’⁷), таму толькі адзін з іх вядомы нам як *Titus*, пазасталыя ж вядомыя сваімі cognomen (першапачатковае значэнне cognomen *Vespasianus* звязана з лацінскім апелятывам *vespa* ‘аса’⁸, cognomen *Domitianus* – прыналежны прыметнік ад *Domitius* – рымскае родавае імя⁹). Nomen gentilicium *Flavius* паходзіць ад cognomen *Flavus* – ‘бялявы’¹⁰.

Успамінае Эліза Ажэшка ў аповесці «Мірталія» і імёны іншых імператараў і цароў:

Numa Pompiliusz (лац. Numa Pompilius) – легендарны цар Рыма, пераемнік Ромула, сабіяннін, якога лічылі заснавальнікам рэлігійнай арганізацыі горада, цар-заканадаўца, добры і мудры¹¹.

Tarkwiniusz Pyszny (лац. Lucius Tarquinius Superbus) – апошні, сёмы цар Рыма; гісторыя прадстаўляе яго як кржавага тырана і дэспата; быў выгнаны з Рыма (534/533 – 510/509 да н.э.)¹².

⁴ И. А. Лисовый, К. А. Ревяко, *Античный мир в терминах, именах и названиях: Словарь-справочник по истории и культуре Древней Греции и Рима*, dz. cyt., с. 51.

⁵ Тамże, с. 217.

⁶ Тамże.

⁷ Тамże, с. 266.

⁸ Тамże, с. 312.

⁹ Тамże, с. 115.

¹⁰ H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 2002, s. 230.

¹¹ И.А. Лисовый, К.А. Ревяко, *Античный мир в терминах, именах и названиях: Словарь-справочник по истории и культуре Древней Греции и Рима*, dz. cyt., с. 154.

¹² Тамże, с. 201.

Oktavian August (лац. Caius Iulius Octavius, пасля ўсынаўлення Caius Iulius Octavianus, фармант -anus указваў на ўсынаўленне) – рымскі імператар з 27 г. да н.э. (63 да н.э. – 14 н.э.), пляменнік Юлія Цэзара і яго прыёмны сын¹³. Атрымаў ад сената тытул боскага Аўгуста. Найменне *August* паходзіць ад лацінскага *Augustinus*, якое ў сваю чаргу ўтворана ад *Augustus* ‘велічны, свяшчэнны’. Гэты прыметнік дадавалі спачатку толькі да рэчаў і толькі пасля Актавіяна пачалі адносіць яго да людзей, галоўным чынам да імператараў¹⁴.

Klaudiusz (лац. Tiberius Claudius Drusus Nero Germanicus) – рымскі імператар у 41-54 гг. *Claudius* – гэта nomen gentilicium. Род Клаўдзіяў быў адным з найбольш разгалінаваных радоў у Рыме. Назва роду паходзіць ад горада Clausus, адкуль вёў сваю радаслоўную род Клаўдзіяў¹⁵.

Neron (лац. Gaudius Caesar Neron) 37-68 н.э. – рымскі імператар з 54 г. Да часу яго праўлення адносіцца пачатак Іудзейскай вайны; вядомы з гісторыі самалюбівы, распушчаны, бязлітасны тыран¹⁶.

Адно з цэнтральных месцаў у аналізаванай аповесці займае сям’я рымскага прэтара – *Helwidiusza Priscusa (Pryskus)* (лац. Caius Helwidiusz Priscus). *Helwidiusz* – гэта родавае імя, вядомы быў рымскі род Гельвідзіяў, які паходзіў з Самніум¹⁷. Письменніца ўжыла cognomen як у лацінскай фанетычнай версіі – *Priscus*, так і ў польскай – *Pryskus*. Яго жонка *Fania* паходзіла з рымскага роду Фаніяў¹⁸ (дачка атрымлівала ў Рыме родавае імя бацькі ў жаночай форме). Разам з імі жыла маці Фаніі – *Aria*, якая паходзіла з рымскага роду Арыяў. Яе муж і бацька Фаніі *Trazeusz* (Publius Paetus Thrasea) удзельнічаў у заговоры супраць Нерона і загінуў¹⁹. У «Мірталі» такім чынам падаюцца рэальныя гістарычныя факты.

На старонках аналізаванай аповесці прадстаўлены вядомыя людзі антычнасці (рымляне, грэкі, яўрэі), некаторыя з іх акрэслены дакладна, іншыя ж – толькі пры дапамозе родавага імя, і часам невядома, пра якога з прадстаўнікоў гэтага роду ідзе гаворка ў творы. Да іх належаць:

Kwintylian (лац. Marcus Fabius Quintilianus) – cognomen паходзіць ад лац. *Quintilis* ‘пяты’. Жыў каля 35-100 н.э. – рымскі педагог і тэарэтык мастацтва красамоўства, адкрыў уласную школу красамоўства²⁰.

¹³ *Słownik kultury antycznej. Grecja. Rzym*, red. L. Winniczuk, Warszawa 1991, s. 70.

¹⁴ H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, dz. cyt., s. 118.

¹⁵ Тамże, s. 346.

¹⁶ *Słownik kultury antycznej. Grecja. Rzym*, dz. cyt., s. 302.

¹⁷ *Mała encyklopedia kultury świata antycznego*, red. G. Pianko, t. I, Warszawa 1958, s. 397.

¹⁸ Тамże, s. 326–327.

¹⁹ Тамże, s. 322.

²⁰ И. А. Лисовый, К. А. Ревяко, *Античный мир в терминах, именах и названиях: Словарь-справочник по истории и культуре Древней Греции и Рима*, dz. cyt., с. 111.

Manliusz – родавае імя (nomen gentile, gentilicium) рымскіх патрыцыяў²¹. Эліза Ажэшка не акрэсліла дакладна, аб якім з прадстаўнікоў гэтага роду апавядаў гісторыю Квінціліян у аповесці.

Muzoniusz Rufus (лац. Caius Musonius Rufus) – жыў у I стагоддзі, рымскі філосаф-стоік²². Cognomen *Rufus* паходзіць ад лацінскага апелятыва *rufus* ‘рыжы’²³.

Epiktet (грэч. Epiktetos) – грэчаскі філосаф-стоік (каля 50-каля 130 гг. н.э.)²⁴.

Juvenalis (лац. Decimus Junius Juvenalis) – рымскі паэт-сатырык (каля 55-каля 130 гг. н.э.)²⁵. Cognomen *Juvenalis* паходзіць ад *iuvenalis* ‘юнацкі’²⁶.

Domicja Longina – паходзіла з рымскага роду Даміцыяў, жонка Ламіі Еміліяна (*Eliusz Lamia* ў аповесці), яе выкраў Даміцыян і яна вымушана была стаць яго жонкай. Пазней удзельнічала ў заговоры супраць Даміцыяна²⁷.

Metius Karus – з гісторыі старажытнага Рыма вядомы Mettius Pomposianus, любімец Даміцыяна, гультай. Астролагі прадказвалі яму вялікую будучыню, недаверлівы Даміцыян прыгаворыў яго да смерці²⁸.

Найменні гістарычных асобаў у аповесці Эліза Ажэшка выкарыстала ў такой форме, у якой яны былі традыцыйна вядомыя ў грамадстве. Такія антрапонімы выконваюць у творы не толькі намінацыйна-ідэнтыфікуючую функцыю, а таксама функцыю лакалізацыі ў часе і інфармацыйную функцыю. Акрамя гэтых уласных назваў пісьменніца для іменавання выдуманых герояў аповесці выкарыстала аўтэнтычныя антрапонімы лацінскага паходжання, як мужчынскія, так і жаночыя. Такія імёны маюць у аповесці: *Sylwiusz* (лац. Silwius) – ад *silva* ‘лас’²⁹; *Pudens* – cognomen, імя паўстала ад выразу *pudens* ‘сарамлівы, скромны’³⁰; *Tacjusz* – імя ад лацінскага cognomen, якое паходзіць ад gentilicium *Tatius* (*Tacjusz*), гэта ў сваю чаргу паходзіць з грэчаскага *Tatios*³¹; *Flawia* – ад мужчынскага імя, nomen gentilicium *Flavius*, якое паходзіць ад cognomen *Flavus* – ‘бялявы’³²; *Fulwia* – жаночае

²¹ W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 2003, s. 721.

²² *Słownik kultury antycznej. Grecja. Rzym*, dz. cyt., s. 295.

²³ H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, dz. cyt., s. 471.

²⁴ И. А. Лисовый, К. А. Ревяко, *Античный мир в терминах, именах и названиях: Словарь-справочник по истории и культуре Древней Греции и Рима*, dz. cyt., s. 235.

²⁵ *Słownik kultury antycznej. Grecja. Rzym*, dz. cyt., s. 212.

²⁶ H. Fros, F. Sowa, *Księga imion i świętych*, t. III, Kraków 1997, s. 393.

²⁷ *Mała encyklopedia kultury świata antycznego*, dz. cyt., s. 256.

²⁸ *Mała encyklopedia kultury świata antycznego*, red. Z. Piszczek, t. II, Warszawa 1962, s. 61.

²⁹ Z. Abramowicz, *Imiona chrześciane białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym (lata 1885–1985)*, Białystok 1993, s. 427.

³⁰ H. Fros, F. Sowa, *Księga imion i świętych*, t. IV, Kraków 2000, s. 733.

³¹ H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, dz. cyt., s. 496.

³² Тамże, s. 230.

імя ўтворана ад *nomen gentilicium Fulvius*, якое паходзіць ад *fulvus* ‘буры’³³; *Balbia* – ад мужчынскага імя *Balbus* ‘заіка’, першапачаткова *cognomen*³⁴; *Serwilia* – паходзіць ад *gentilicium Serwiliusz*, якое ўзыходзіць да *cognomen serwilis* ‘нявольніцкі, рабскі’³⁵; *Kaja Marcja* – імя паходзіць ад лацінскага *praenomen Caius*³⁶, *Marcja* прозвішча рымлянак, якія паходзілі з роду *Marcjuszów*³⁷.

Шматлікую групу складаюць у аповесці Элізы Ажэшкі «Мірталя» імёны яўрэяў, сярод якіх можна сустрэць як гістарычныя постаці, так і выдуманя персанажы. Галоўная гераіня аповесці, прыгожая дзяўчына яўрэйка, носіць імя *Mirtala* – імя не сустрэлася ні ў адным са слоўнікаў. Магчыма, пісьменніца ўтварыла яго ад апелятыва *mirt* (грэч. *myrtos*) – ‘вечназялёны куст, вядома каля 60 гатункаў, расце ў цёплым клімаце, сімвал кахання і мужнасці’³⁸. Дзяўчына нарадзілася ў няволі, яе бацькі трапілі ў грэчаскі палон, там яна і атрымала такое імя. Імя Мірталя ў святле жыцця гераіні набывае ў аповесці сімвалічны сэнс. Яна пакахала прыгожага мастака грэка Арцямідара, але для яўрэйскай дзяўчыны каханне і шлюб з мужчынай іншай нацыянальнасці былі немажлівымі, лічыліся здрадай свайму народу. І Мірталя паміж каханнем і абавязкам выбірае абавязак. Паралельна з жыццём гэтай гераіні Эліза Ажэшка прадстаўляе і вядомую гістарычную постаць – гэта *Berenika* (македонская форма грэчаскага імя *Pherenikos* ‘тая, што прыносіць перамогу’³⁹) – вельмі прыгожая іўдзейская князёўна, дачка караля Агрышы I і сястра Агрышы II. Ціт, сын імператара Веспасіяна, закахаўся ў яе, калі ваяваў з яўрэямі, і пасля падзення Іерусаліма забраў Бераніку ў Рым, хацеў з ёй ажаніцца. Яўрэйскі народ лічыць учынак Беранікі здрадай свайму народу.

Рэальная постаць у аналізаванай аповесці і *Józef Flawiusz* (лац. *Josephus Flavius*, 37-каля 100 н.э.) – яўрэйскі гісторык, які паходзіў з жрэчаскай сям’і ў Іерусаліме, прымаў удзел у іўдзейскім паўстанні супраць Рыма, у 67 г. трапіў у палон і быў вызвалены Веспасіянам Флавіем (ад яго і атрымаў родавае імя Флавій); аўтар твораў «Іўдзейскія старажытнасці», «Іўдзейская вайна», «Супраць Апіёна», «Жыццё», якія былі напісаны па-грэчаскі⁴⁰.

Сакратар Агрышы II носіць імя *Iustus*, якое паходзіць ад лацінскага *cogno-*

³³ Н. Fros, F. Sowa, *Księga imion i świętych*, t. II, Kraków 1997, s. 407.

³⁴ Н. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, dz. cyt., s. 121.

³⁵ Н. Fros, F. Sowa, *Księga imion i świętych*, t. V, Kraków 2004, s. 246.

³⁶ Н. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, dz. cyt., s. 331.

³⁷ *Mała encyklopedia kultury świata antycznego*, dz. cyt., s. 28.

³⁸ W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, dz. cyt., s. 775.

³⁹ Н. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, dz. cyt., s. 139.

⁴⁰ И. А. Лисовый, К. А. Ревяко, *Античный мир в терминах, именах и названиях: Словарь-справочник по истории и культуре Древней Греции и Рима*, dz. cyt., s. 103.

men *Iustus* ‘справядлівы’⁴¹. Іншыя ж імёны яўрэяў у аповесці – гэта жаночыя і мужчынскія біблейскія імёны стараяўрэйскага паходжання: *Menochim* (*Menachem* – ‘судышальнік’⁴²); *Sara* (*Sārā* – ‘знатная, княгіня’⁴³); *Symeon* (ад *Szymon*, імя выступае у дзвюх формах: *Symeon* (*shimeōn*) і *Szymon* (*Shimōn*) – ‘Бог чуе’, першая форма распаўсюдзілася ва ўсходнім хрысціянстве, другая – у заходнім⁴⁴); *Jonatan* (*jehōnātān* – ‘Яхве даў’⁴⁵); *Lia* (*lēāh* – ‘антылопа’⁴⁶); *Rachela* (*rachel* – ‘авечка’⁴⁷); *Miriam* (‘узвышаная Богам’⁴⁸); *Aron* (*aharōn* – ‘адукаваны славыты прамоўца’ або ‘высокі узнёслы’⁴⁹); *Rebeka* (*ribgā* – ‘авечка’ або ‘карова’⁵⁰); *Juda* (паходзіць ад *Jehuda* – ‘варты пашаны’⁵¹). Імя *Ela* – небіблейскае, стараяўрэйскага паходжання, ад *Elżbieta* (*Elisheba* з элементам -el ‘Бог’ – ‘Бог мая клятва’⁵²).

Антрапонімы ў аналізаваным творы Элізы Ажэшкі выконваюць функцыю ідэнтыфікацыі персанажаў, указваюць на адносіны паміж імі, нацыянальнасць і на іх сацыяльнае паходжанне.

У аповесці «Мірталя» з вуснаў герояў твора вельмі часта гучаць шматлікія імёны грэчаскіх, рымскіх, семіцкіх багоў, такія найменні выступаюць нярэдка як кампанент клятвы, закліццяў, параўнанняў.

I na *Jowisza!* Na mściwego *Jowisza!* (*Jowisz*, *Jupiter* у рымскай міфалогіі бажаство неба, яго атаясамлівалі з грэчаскім Зеўсам⁵³).

Na *Molocha* i *Beliala!* (Малох – семіцкае бажаство, якое шанавалі ў Палесціне, Фінікіі і Карфагене. Прыносілі яму ў ахвяру людзей, асабліва дзяцей⁵⁴. Беліал жа ўвасабленне непрыдатнасці або беззаконнасці, зла⁵⁵).

Na *Dianę* – у рымскай міфалогіі багіня расліннасці, увасабленне месяца, яе атаясамлівалі з Арцымідай⁵⁶.

⁴¹ H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, dz. cyt., s. 327.

⁴² Z. Abramowicz, *Imiona chrzestne białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym (lata 1885–1985)*, dz. cyt., s. 416.

⁴³ Тамże, s. 470.

⁴⁴ H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, dz. cyt., s. 493.

⁴⁵ Z. Abramowicz, *Imiona chrzestne białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym (lata 1885–1985)*, dz. cyt., s. 408.

⁴⁶ Тамże, s. 459.

⁴⁷ Тамże, s. 468.

⁴⁸ Тамże, s. 462.

⁴⁹ Тамże, s. 384.

⁵⁰ Тамże, s. 469.

⁵¹ Тамże, s. 407.

⁵² H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, dz. cyt., s. 200.

⁵³ *Мифологический словарь*, гл. ред. Е. М. Мелетинский, Москва 1990, с. 627.

⁵⁴ Тамże, с. 367.

⁵⁵ W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, dz. cyt., s. 95.

⁵⁶ *Мифологический словарь*, гл. ред. Е. М. Мелетинский, Москва 1990, с. 187.

Na *Junone* – у римской міфалогіі багіня шлюбу і мацярынства, яе атаясамлівалі з грэчаскай Герай⁵⁷.

Na *Persefone* – у грэчаскай міфалогіі багіня царства мёртвых, дачка Зеўса і Дзэметры, жонка Аіда, які выкраў яе⁵⁸.

Na *Herkulesa* – у римской міфалогіі бог і герой, адпавядае грэчаскаму Гераклу⁵⁹.

Na *Kastora* – у грэчаскай міфалогіі адзін з Дыяскураў (сыноў Зеўса), грэчаскі герой; лічылася, што ён умее прыручаць коней; перанесены на неба стаў зоркай у сузор’і Блізнят; заступнік маракоў⁶⁰.

Na *głowe Gorgony!* (грэч. *gorgo* ‘грозная’ – у грэчаскай міфалогіі жанчыны-пачвары, дочки марскога бажства Форкія: Сфено, Эўрыяла і Мядуза, ператварвалі ўсіх, хто з імі сустракаўся позіркам, у камень⁶¹).

Вельмі часта ў аналізаванай аповесці сустракаюцца параўнанні і алузіі.

Пра каханне Арцямідора да Мірталі гавораць, што ў таго трапілі стрэлы *Kupidyna* (ў рымскай міфалогіі *Kupidyn* ‘бог кахання’⁶²).

З *Arachne* параўноўвае працавітую Мірталю Арцямідор. Арахна, *arachnē* ‘павук’, у грэчаскай міфалогіі дзяўчына з Лідзіі, умелая ткачыха, якая асмелілася вызваць Афіну на спаборніцтва ў майстэрстве ткацтва. Падчас спаборніцтва Афіна разгневалася, разадрала прыгожую тканіну, ударыла Арахну чаўнаком, тая з гора павесілася, але Афіна ператварыла яе ў павука⁶³.

З Гекубай параўноўваецца ў аповесці Арыя. *Hekuba* – у грэчаскай міфалогіі жонка траянскага цара Прыама. Пасля перамогі грэкаў над траянцамі яе дзяцей забралі ў палон або забілі. Калі яна даведалася, што Паліместар, кароль Трацыі, забіў і апошняга з жывых яе дзяцей, то выкалала забойцы вочы. Грэкі хацелі ператварыць яе ў камень, але багі ператварылі яе ў сабаку, а потым яна кінулася ў мора⁶⁴.

Музонія параўноўваюць з Мінервай. *Minerwa* – у рымскай міфалогіі багіня мудрасці і вайны, яе атаясамлялі з багіняй Афінай⁶⁵.

⁵⁷ Tamże, s. 627.

⁵⁸ Tamże, s. 430.

⁵⁹ Tamże, s. 150.

⁶⁰ Tamże, s. 190.

⁶¹ И. А. Лисовый, К. А. Ревяко, *Античный мир в терминах, именах и названиях: Словарь-справочник по истории и культуре Древней Греции и Рима*, dz. cyt., с. 74.

⁶² *Słownik kultury antycznej. Grecja. Rzym*, dz. cyt., s. 32.

⁶³ И. А. Лисовый, К. А. Ревяко, *Античный мир в терминах, именах и названиях: Словарь-справочник по истории и культуре Древней Греции и Рима*, dz. cyt., с. 28.

⁶⁴ *Słownik kultury antycznej. Grecja. Rzym*, dz. cyt., s. 179.

⁶⁵ *Мифологический словарь*, dz. cyt., с. 359.

У праклёне выступае антрапонім *Aid*: «*niech cię Hades*» – у грэчаскай міфалогіі сын Кронаса і Рэі, брат Зеўса і Пасейдона, уладар царства мёртвых⁶⁶.

Адзін з герояў аповесці, Сілас, гаворыць, што вочы свае ён пазычыў ад Аргуса. *Argus* у грэчаскай міфалогіі велікан, які мае сто вачэй, пільнаваў Іо, якую Гера ператварыла ў карову⁶⁷.

Гельвідзій чуе над галавой *miecz Damoklesa*. *Damokles* – прыдворны тырана Сіракуз Дзіянісія Старэйшага. Калі Дамокл пачаў з зайздрасцю гаварыць аб шчасці тырана, той загадаў зайздросніку заняць яго месца за сталом і над яго галавой прывязаў на конскім воласе востры меч. Дзіянісій растлумачыў, што меч з’яўляецца сімвалам тых небяспек, якія пастаянна пагражаюць тырану, нягледзячы на знешне бесклапотнае жыццё, выказванне «дамоклаў меч» выкарыстоўваецца ў значэнні ‘небяспека, пагроза’⁶⁸.

Узгадваюцца ў аповесці і *Harpie* – у грэчаскай міфалогіі пачвары з галавой жанчыны і целама птушкі, выкрадалі і мучылі людзей⁶⁹.

Апісваюцца ў аповесці і гульні ў гонар Апалона (*Iudi Apollo*, якія адбываліся 5-13 ліпеня. Апалон (лац. *Apollo*) у грэчаскай і рымскай міфалогіі сын Зеўса і багіні Лета, брат Арцяміды, бог сонца і света, мудрасці і мастацтва⁷⁰. Дадзеныя грэчаскай мовы не дазваляюць раскрыць этымалогію імя Апалон, што сведчыць аб яго неіндаеўрапейскім паходжанні. З грэчаскіх калоній у Італіі культ Апалона пранік у Рым, дзе заняў адно з першых месцаў у рэлігіі і міфалогіі, імператар Аўгуст абвясціў Апалона сваім патронам і ўвёў у яго гонар гульні, храм Апалона недалёка ад Палатына быў адным з самых багатых у Рыме⁷¹.

Эрудыцыя пісьменніцы добра праяўляецца не толькі ў дасканалым веданні антрапаніміі, гісторыі антычнага свету, а таксама і географіі. Аб рэалізме сведчаць тапонімы: назвы старажытных дзяржаў, гарадоў, краін, правінцый, рэк. Клопат аб аўтэнтызме выразна відаць у падрабязных дэталёвых апісаннях паасобных раёнаў Рыма, вуліцаў і будынкаў гэтага горада, дзе адбываюцца падзеі аповесці.

Вельмі часта сустракаецца на старонках аналізаванага твора тапонім *Rzym* (*gród Romulusa*) – горад заснаваны, як падае легенда, у 753 г. да н.э.

⁶⁶ *Słownik kultury antycznej. Grecja. Rzym*, dz. cyt., s. 175.

⁶⁷ И. А. Лисовый, К. А. Ревяко, *Античный мир в терминах, именах и названиях: Словарь-справочник по истории и культуре Древней Греции и Рима*, dz. cyt., с. 29.

⁶⁸ Тамże, s. 79.

⁶⁹ *Słownik kultury antycznej. Grecja. Rzym*, dz. cyt., s. 178.

⁷⁰ И. А. Лисовый, К. А. Ревяко, *Античный мир в терминах, именах и названиях: Словарь-справочник по истории и культуре Древней Греции и Рима*, dz. cyt., с. 26.

⁷¹ *Мифологический словарь*, гл. ред. Е. М. Мелетинский, dz. cyt., с. 55.

Ромулам і Рэмам на левым беразе Тыбра, у 25 км ад Тырэнскага ўзбярэжжа на сямі ўзгорках, горад узнік на Палатынскім узгорку, але з павелічэннем колькасці жыхароў стаў пашырацца і з часам заняў сем узгоркаў: Авентын, Палатын, Капітолій, Квірынал, Вімінал, Эсквілін, Цэлій⁷².

Акрамя ўсім вядомага тапоніма *Rzym* у аналізаванай аповесці сустракаюцца:

Marsowe Pole (лац. *Campus Martius*) – на Марсавым полі, дзе быў пабудаваны храм Марса, праходзілі агляды кавалерыі, гульні ў гонар багоў. *Mars* у рымскай міфалогіі сын Юпіцера і Юноны, разам з бацькам і Квірынам уваходзіў у трыяду галоўных італійскіх багоў, спачатку быў заступнікам палёў і статкаў, у яго гонар першы месяц рымскага года быў названы мартам, пазней яго шанавалі як бога вайны, лічыўся бацькам Ромула⁷³.

Forum Romanum (лац. *forum* ‘рыначная плошча’) – гарадская плошча ў Рыме і іншых гарадах Італіі, цэнтр гандлёвага і палітычнага жыцця⁷⁴.

Transtiberim (Zatybrze) – *Trans Tiberim* азначае ‘на другім беразе Тыбра’, гэта быў XIV раён Рыма паміж Янікульскім і Ватыканскім узгоркамі⁷⁵.

Janikulum (лац. *Mons Ianiculus*) – узгорак Рыма на правым беразе Тыбра, таму не ўваходзіць у лік сямі ўзгоркаў Рыма, у часы панавання Актавіяна Аўгуста ўключаны ў межы горада⁷⁶.

Watykan (лац. *Vaticanum*) – узгорак Рыма на правым беразе Тыбра⁷⁷.

Subury – бедны і цесна забудаваны раён Рыма паміж Віміналам і Эсквіліянам⁷⁸.

gaj Egerii – вельмі прыгожы гай у Рыме, сваю назву атрымаў у гонар Эгерыі. У рымскай міфалогіі лясная німфа, каханая цара Нумы Пампілія, дапамагала яму ў пытаннях палітычнага і рэлігійнага жыцця⁷⁹.

Рымляне ў Рыме і правінцыях як помнікі ў знак прызнання заслуг і ўчынкаў грамадзян будавалі аркі. У аповесці «Мірталя» ўпамінаецца *luk Germanikusa* (лац. *Caius Claudius Drusus Caesar Germanicus*). Германік, які жыў у 15 г. да н.э. – 19 г. н.э., атрымаў мянушку і праславіўся шэрагам перамог над германцамі⁸⁰.

⁷² И. А. Лисовый, К. А. Ревяко, *Античный мир в терминах, именах и названиях: Словарь-справочник по истории и культуре Древней Греции и Рима*, dz. cyt., с. 182, 189.

⁷³ Тамże, s. 139.

⁷⁴ Тамże, s. 218.

⁷⁵ W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, dz. cyt., s. 1474.

⁷⁶ Тамże, s. 469.

⁷⁷ Тамże, s. 1394.

⁷⁸ *Mała encyklopedia kultury świata antycznego*, red. Z. Piszczyk, dz. cyt., s. 254.

⁷⁹ И. А. Лисовый, К. А. Ревяко, *Античный мир в терминах, именах и названиях: Словарь-справочник по истории и культуре Древней Греции и Рима*, dz. cyt., с. 230.

⁸⁰ *Mała encyklopedia kultury świata antycznego*, red. G. Pianko, dz. cyt., s. 370.

У старажытнасці лічылася, што горад павінен быць пад апекай багоў, а асабліва Юпіцера, Юноны і Мінервы, таму ў Рыме будавалі храмы, якія былі прысвечаны гэтым багам. У адпаведнасці з пануючым звычаем храм павінен быць збудаваны на ўзвышэнню, так, каб багі, якія там жывуць, маглі ахапіць позіркам як можна большую адлегласць. Эліза Ажэшка ўзгадвае ў аналізаванай аповесці храмы *Junony*⁸¹, *Herkulesa*⁸², *Minerwy*⁸³, *Bellony* (у рымскай міфалогіі *Bellona* – багіня вайны, жонка Марса, на Марсавым полі быў пабудаваны ў III стагоддзі да н.э. храм Белоны, перад якім стаяла «калона вайны» – сімвалічная мяжа Рыма, адкуль у знак абвяшчэння вайны ў бок ворага кідалі кап’ё⁸⁴ і храм *Izydy* (у егіпецкай міфалогіі багіня ўрадлівасці, вады, ветра і мараплавання, сімвал жаночасці і вернасці⁸⁵).

Пісьменніца выкарыстала ў аналізаванай аповесці і назвы дарог Рыма: *droga Appijska* (лац. *Via Appia*) – Апіева дарога, першая рымская брукаваная дарога працягласцю каля 350 кіламетраў, пралажылі яе пры пры цэнзары Апіі Клаўдзіі ў 312 г. да н.э. паміж Рымам і Капуей, пазней, у 244 г. да н.э., яе працягнулі да Брундзізія⁸⁶; *Ostyjska ulica* (*via Ostiensis*) – на поўдні Рыма і *ulica Szeroka* (*via Lata*) – на поўначы.

Дзеянне аповесці «Мірталя» адбываецца ў Рыме, таму пераважная большасць тапонімаў – гэта аўтэнтычная рымская тапаніміка, аднак са старонак аповесці гучаць і тапонімы, якія адносяцца да іншых гарадоў і краін, пра якія нагадваюць героі аналізаванага твора.

Гэта гарады, напрыклад: *Antiochia* (лац. *Antiocheia*), цяпер Антакія, горад заснаваны Селеўкам I Нікаторам у 300 г. да н. э. пасля бітвы пры Іпсе у гонар свайго бацькі Антыюха. У рымскія часы (з 64 г. да н.э. рэзідэнцыя намеснікаў Сірыі, пазней – адна з рэзідэнцый імператараў)⁸⁷; *Efez* – горад у Карыі (заходняе ўзбярэжжа Малой Азіі), заснаваны ў 12 стагоддзі да н.э. ў вусці ракі Кайстр⁸⁸; *Filippi* – у старажытнасці горад над Стрымонам, у заходняй Трацыі, пазней належаў да Македоніі, заснаваны Філіпам II⁸⁹; *Jerozolima* – сталіца Ізраіля; *Weje* – этрускі горад на поўнач ад Рыма, ваяваў з Рымам⁹⁰.

⁸¹ *Мифологический словарь*, гл. ред. Е. М. Мелетинский, dz. cyt., с. 627.

⁸² Тамże, s. 150.

⁸³ Тамże, s. 359.

⁸⁴ И. А. Лисовый, К. А. Ревяко, *Античный мир в терминах, именах и названиях: Словарь-справочник по истории и культуре Древней Греции и Рима*, dz. cyt., с. 41.

⁸⁵ Тамże, s. 103.

⁸⁶ Тамże, s. 28.

⁸⁷ Тамże, s. 24.

⁸⁸ Тамże, s. 240.

⁸⁹ W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, dz. cyt., s. 313.

⁹⁰ *Mała encyklopedia kultury świata antycznego*, dz. cyt., s. 416.

Акрамя назваў гарадоў сустракаюцца ў аналізаванай аповесці і назвы краін: *Izrael* – дзяржава, якая ўзнікла ў паўночных землях Палесціны; *Galilea* (з арамейскай мовы *galila* ‘акруга, павет’), краіна на поўначы Палесціны⁹¹; *Galia* – краіна галаў у Заходняй Еўропе, займала тэрыторыю сучаснай Паўночнай Італіі, Францыі, Бельгіі, Люксембурга, частку Нідэрландаў, Швейцарыі і Германіі⁹².

У аповесці «Мірталя» Эліза Ажэшка выкарыстала аўтэнтчную антычную анамастыку, тапаніміку, імёны багоў з рымскай і грэчаскай міфалогіі. Усё гэта садзейнічала рэалізму аповесці і дазволіла чытачу ацаніць рэальнасць прадстаўленага свету. Усе ўласныя назвы ў даследаваным творы выконваюць функцыі: ідэнтыфікуючую (назыўную), інфармацыйную, лакалізацыйную, сацыялагічную, сімвалічную і алузіўную.

Бібліяграфія

- Лисовый И. А., Ревяко К. А., *Античный мир в терминах, именах и названиях: Словарь-справочник по истории и культуре Древней Греции и Рима*, Минск 1996.
- *История Древнего мира. Древний Рим*, ред. А. Н. Бадак, И. Е. Войнич, Н. М. Волчек, Минск 2000.
- Флавий И., *Иудейская война*, подгот. текста, предисл. и примеч. К. А. Ревяко, В. А. Федосика, Минск 1991.
- *Мифологический словарь*, гл. ред. Е. М. Мелетинский, Москва 1990.
- Петровский Н. А., *Словарь русских личных имён*, Москва 2000.
- Abramowicz Z., *Imiona chrzestne białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym (lata 1885–1985)*, Białystok 1993.
- Bubak J., *Księga naszych imion*, Wrocław 1993.
- Detko J., *Eliza Orzeszkowa*, Warszawa 1971.
- Fros H., Sowa F., *Księga imion i świętych*, t. II, Kraków 1997.
- Fros H., Sowa F., *Księga imion i świętych*, t. III, Kraków 1997.
- Fros H., Sowa F., *Księga imion i świętych*, t. IV, Kraków 2000.
- Fros H., Sowa F., *Księga imion i świętych*, t. V, Kraków 2004.
- Fros H., Sowa F., *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 2002.
- Kopalinski W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 2003.
- *Mała encyklopedia kultury świata antycznego*, red. G. Pianko, t. I, Warszawa 1958.
- *Mała encyklopedia kultury świata antycznego*, red. Z. Piszczek, t. II, Warszawa 1962.
- Orzeszkowa E., *Mirtala*, Warszawa 1950.
- *Słownik kultury antycznej. Grecja. Rzym*, red. L. Winniczuk, Warszawa 1991.

⁹¹ W. Kopalinski, *Słownik mitów i tradycji kultury*, dz. cyt., s. 336.

⁹² И. А. Лисовый, К. А. Ревяко, *Античный мир в терминах, именах и названиях: Словарь-справочник по истории и культуре Древней Греции и Рима*, dz. cyt., с. 57.

Aksana Shautsova

Yanka Kupala State University of Grodno

**PROPER NAMES IN ELIZA ORZESZKOWA'S
NOVEL *MIRTALA***

Summary

The article discusses the onomastic vocabulary used by Eliza Orzeszkowa, a well-known Polish writer, in her novel "Mirtala" with special attention being paid to anthroponyms (names, nicknames) and toponyms. Having analysed the collected material, the researcher concludes that proper names serve identification, sociological, symbolic, allusive, informative, locative functions.

Keywords: onomastics, proper names, anthroponym, first name, nickname, toponym, identification-differentiation function, sociological function, symbolic function, allusive function, informational function, locative function.

OKSANA SZEWCOWA – magister, językoznawczyni, pracuje na Wydziale Filologicznym Grodzieńskiego Uniwersytetu Państwowego im. Janki Kupały. Zainteresowania badawcze: onomastyka, onomastyka literacka, twórczość Elizy Orzeszkowej.